

Отримано: 08 листопада 2018 р.

Прорецензовано: 12 листопада 2018 р.

Прийнято до друку: 13 листопада 2018 р.

e-mail: eduard.balashov@oa.edu.ua

DOI: 10.25264/2415-7384-2018-7-4-8

Балашов Е. М. Психологічні фактори мотивації навчальної діяльності студентів закладів вищої освіти. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»* : збірник наукових праць. Острог : Вид-во НаУОА, листопад 2018. № 7. С. 4–8.

УДК 159.953.5

Балашов Едуард Михайлович,

доцент кафедри психології та педагогіки Національного університету «Острозька академія»

ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ МОТИВАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто теоретичні підходи до визначення психологічних особливостей мотивації навчальної діяльності студентів, яка розглядається як система взаємопов'язаних психологічних факторів; уточнено сутність поняття та теоретичні підходи до його вивчення у психологічній науці; охарактеризовано структурні компоненти мотивації навчальної діяльності; наведено класифікацію факторів мотивації навчальної діяльності студентів ЗВО, яка містить психолого-педагогічні, особистісні та соціально-психологічні фактори.

Ключові слова: мотивація, навчальна діяльність, фактори мотивації, студент, заклад вищої освіти.

Eduard Balashov,

Associate Professor of the Department of Psychology and Pedagogy, National University of Ostroh Academy

PSYCHOLOGICAL FACTORS OF MOTIVATION OF THE LEARNING ACTIVITY OF THE HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS STUDENTS

Theoretical approaches to determination of psychological characteristics of motivation of the learning activity, which has been considered as a system of interconnected psychological factors, have been studied in the article. Essence of the term and theoretical approach to its studying have been clarified. Structural components of motivation of the learning activity have been characterized. Classification of the factors of motivation of the learning activities of the higher educational institution students including psychological and pedagogical, personal, and socio-psychological factors has been presented.

Key words: Motivation, learning activity, factors of motivation, student, institution of higher education.

Постановка проблеми. Сучасне вище шкільництво – одна з найбільш вагомих соціокультурних основ суспільства, оскільки відіграє надзвичайно важливу роль у його соціоекономічному та гуманітарному розвитку, забезпечує важливу базу для підвищення конкурентоспроможності держави на міжнародній арені.

Інтеграція української вищої освіти в європейський простір відбувається з метою підвищення вмотивованості навчальної діяльності студентів та конкурентоспроможності випускників на світовому ринку праці. У сучасній психологічній науці все більша увага приділяється вивченню особистісних характеристик студентів і специфіки їхнього функціонування в якості членів суспільства.

Ціннісно-мотиваційну сферу особистості студентів слід вивчати особливо в процесі їхнього навчання в закладі вищої освіти (ЗВО). Саме в цей час відбувається формування і розвиток їхніх особистісних характеристик, і починають формуватися майбутні професійні якості. Студент стає активною особистістю, яка повинна керувати власними діями, прагнути до високої якості в будь-якій своїй діяльності, досягнення успіху у її виконанні.

Актуальність нашого дослідження вбачаємо у вивченні співвідношення і взаємозв'язку між мотиваційною сферою студентів та успішністю їхньої навчальної діяльності у ЗВО. Саме студенти, вмотивовані на успішність у навчанні, досягають значно вищих особистісних здобутків. І навпаки, відсутність у них необхідного мінімального рівня мотиваційних прагнень до успішності у навчальній діяльності погіршує рівень ефективності цієї діяльності. Слід відзначити, що розвиток мотивації навчальної діяльності тісно пов'язаний з індивідуально-особистісними якостями студентів, і на неї також впливають психолого-педагогічні умови навчального процесу у ЗВО та соціально-психологічні умови навколишнього соціокультурного середовища, у якому перебувають студенти. У зв'язку з цим доречним і актуальним буде вивчення психологічних факторів мотивації навчальної діяльності студентів ЗВО та їхньої взаємодії з навколишнім соціокультурним середовищем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове вивчення питань, що стосуються проблематики мотивації навчальної діяльності, її формування і розвитку серед студентів, інтенсифікувалося у вітчиз-

няній та іноземній психолого-педагогічній науці в середині минулого століття. Вчені досліджували як загальну структуру мотивації особистості, так і її окремі компоненти, такі як установки, ідеали, прагнення, потреби тощо (Д. Брунер, Л. Виготський, В. Віллонас, Х. Гекгаузен, В. Ковальов, Г. Костюк, К. Левін, О. Леонтєв, С. Максименко, А. Маслоу, Ф. Олпорт, І. Пасічник, С. Рубінштейн, Б. Скіннер та ін.). Автори стверджували, що становище людини в соціокультурному середовищі багато в чому залежить від виду мотивації: на досягнення успіху чи на уникнення невдач (Д. Макклеланд, Х. Гекгаузен та ін.). Деякі учені вважають мотивацію як стан особистості та рівень її прагнень реалізувати певні свої мотиви [4]. У зв'язку з цим можна стверджувати, що особистісні характеристики студентів, які прагнуть до навчальних успіхів, визначають величину та вектор їхньої мотивації навчальної діяльності.

Зважаючи на важливу роль сучасної вищої освіти в процесі навчання та виховання молодого покоління, учені відзначають актуальність формування мотиваційної сфери молоді саме протягом їхнього навчання в ЗВО. Саме важливість цього аспекту спостерігається в працях представників педагогічної психології (Е. Афанасенкова, Е. Балашова, Л. Божовіч, І. Васильєва, А. Вербицького, Т. Платонова, А. Маркової, А. Орлова, І. Пасічника, М. Рогова та ін.) [3].

В останні роки з'явилася низка досліджень вітчизняних вчених у галузі вивчення проблематики мотиваційно-ціннісних властивостей молоді та студентів (І. Абрамович, Е. Балашова, Л. Буйновська, Г. Гандзілівська, Г. Радчук та ін.), її сутності та закономірностей в її формуванні в студентському віці (Л. Божовіч, Р. Каламаж, І. Пасічник, Г. Цукерман та ін.). Праці деяких науковців стосуються вивчення компонентів пізнавального та цільового аспекту навчальної діяльності студентів (В. Якунін, М. Тутушкіна, С. Смірнов та ін.) [2].

Наявна кількість психолого-педагогічних досліджень дозволяє нам стверджувати, що досить багато аспектів, чинників і компонентів мотивації навчальної діяльності студентів ЗВО залишаються недостатньо висвітленими. Перед психолого-педагогічною наукою постала потреба і необхідність у системному вивченні структурних компонентів цього феномену серед студентської молоді.

Мета дослідження. Формування мотивації навчальної діяльності студентів та постійне підвищення її рівня – важливе завдання сучасних ЗВО, оскільки ефективність навчання та виховання студентів залежить саме від неї. Структурними компонентами такої мотивації виділяють особистісні (потреби, інтереси, емоції та ідеали), психолого-педагогічні (якість викладання, професійний рівень викладача, якість навчальної програми тощо) та соціальні (родина, академічна група) фактори [7; 8; 9]. Слід відзначити також важливість формування в студентів позитивного ставлення до навчальної діяльності в ЗВО, оскільки воно забезпечує підвищення мотивації, що, своєю чергою, сприяє розвитку самооцінки та самореалізації студентів. Позитивні аспекти навчання студентів допомагають їм засвоїти професійно важливі уміння, навички, компетенції тощо. Позитивна мотивація навчальної діяльності – важлива передумова ефективного процесу здобуття знань, а також становлення особистості майбутнього фахівця та професіонала.

Актуальність дослідження обумовлює вибір об'єкта дослідження, а саме мотивації навчальної діяльності. Предметом дослідження є психологічні характеристики й аспекти мотивації навчальної діяльності студентів ЗВО.

Мета роботи: теоретичний аналіз психологічних особливостей мотивації навчальної діяльності серед студентів ЗВО. У статті теоретично досліджено психологічні особливості поняття мотивації навчальної діяльності студентів та розглянуто психологічні особливості її формування, визначено основні фактори, що впливають на навчальну мотивацію студентів ЗВО, а також основні психологічні проблеми під час формування навчальної мотивації.

Виклад основного матеріалу. З праць психологів Є. Ільїна, В. Ковальова, О. Леонтєва, С. Рубінштейна та ін. випливає розуміння мотиву як усвідомлюваної чи неусвідомлюваної спонуки до діяльності [8; 9; 11; 12].

С. Гончаренко визначає, що мотив – спонукальна причина дій і вчинків людини [6]. У загальному вигляді мотивація навчальної діяльності розглянена в працях психологів як сукупність потреб та мотивів, що визначають різні форми активності всіх суб'єктів освітнього процесу ЗВО [13]. Ціла низка факторів, найважливіший з яких – мотиваційний, впливають на забезпечення успішності навчальної діяльності студентів (Є. Ільїн, Г. Мухіна, А. Реан та ін.) [8].

Вчені доводять, що висока позитивна студентська мотивація до навчання може компенсувати в них недостатність деяких здібностей і сприяти особистісному розвитку кожного студента. Розвивається емоційно-вольова сфера студентів, яка виступає визначальним і детермінуючим фактором, що встановлює напрямок і форми реалізації навчання, впливає на ефективність та успішність навчальної діяльності студентів [14].

Проте жоден рівень присутніх у студентів здібностей не замінить наявність навчального та професійного мотиву і не може привести до значних успіхів у навчальній діяльності. Також неодноразово дове-

дено (П. Якобсон, А. Реан, Ф. Рахматуліна, Г. Мухіна, М. Матюхіна та ін.), що негативна мотивація або мотивація уникнення невдачі не сприяє якісному навчанню студентів [13].

Відомо, що мотивація навчальної діяльності – явище систематичне, яке спонукає студентів до вирішення конкретних завдань розумової підготовки до майбутньої професійної діяльності під час нестимулюючих обставин [5]. Вона характеризується особливими чинниками, як-от перебігом навчального процесу в ЗВО, індивідуально-особистісними особливостями студентів (рівень інтелекту, розвитку здібностей та навичок, самооцінки і саморозвитку, груповою взаємодією з іншими студентами та ін.), професійними характеристиками викладачів, специфікою навчальної програми тощо [1; 10; 14].

Теоретичні дослідження цього матеріалу доводять, що навчальна діяльність студентів – полімотивована, і формується з різноманітних джерел (рис. 1).

У науці виділено три основних джерела активності студентської навчальної діяльності: внутрішні, зовнішні та особистісні. Зрозуміло, що основні внутрішні джерела – соціальні і пізнавальні потреби студентської молоді у соціокультурному середовищі, а також їхні професійні прагнення, які вимагають соціального схвалення і затвердження. Зовнішні умови середовища, у якому функціонують студенти, а саме: соціальні норми цього суспільства, що стосуються поведінки, дотримання соціальних норм суспільства, спілкування тощо визначають зовнішні джерела мотивації. Навчальну діяльність студентів сприймаємо як необхідну передумову і норму суспільної поведінки, від дотримання якої залежить успішність навчальної та майбутньої професійної діяльності [13].

Рис. 1. Джерела мотивації навчальної діяльності студентів ЗВО

Навчальна діяльність студентів обумовлюється також і рівнем їхнього прагнення до самореалізації і самовдосконалення, тобто серед джерел активності мотивації навчальної діяльності визначальну роль відіграють особистісні, до складу яких ми відносимо інтереси, потреби, установки, еталони і стереотипи та інші.

Результативність та успішність навчальної діяльності студентів ЗВО визначаємо комбінацією поєднання та взаємодії внутрішніх, зовнішніх та особистісних джерел мотивації, і недостатня присутність одного з видів названих джерел спричиняє можливу деформацію навчальних і професійних мотивів та зміну їхньої структури.

На основі проведеного теоретичного аналізу мотивації навчальної діяльності студентів та психологічних особливостей і обставин її формування, ми виокремлюємо і умовно класифікуємо фактори мотивації навчальної діяльності студентів ЗВО (рис. 2).

Слід зазначити, що основними факторами, які мають вплив на формування продуктивної мотивації до навчання, виокремлені психолого-педагогічні, особистісні та соціально-психологічні.

Основними психолого-педагогічними факторами виділено мотиви навчальної діяльності; організацію діяльності студентів на окремих етапах навчального процесу за умови використання різноманітних форм та методів навчання; співвідношення між традиційними та інноваційними формами і засобами навчання; професіоналізм викладача; навчальні умови, що сприяють позитивній мотивації навчальної діяльності студентів ЗВО.

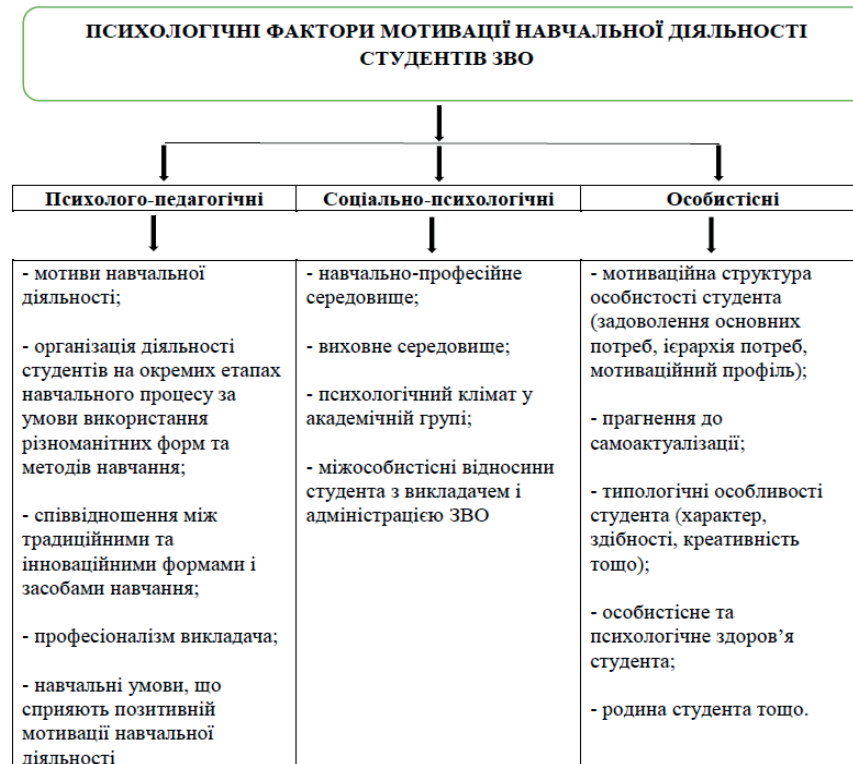

Рис. 2. Кваліфікація психологічних факторів мотивації навчальної діяльності студентів ЗВО

Соціальне середовище має також важливе значення для розвитку мотивації студентів. На її розвиток впливають соціально-психологічні чинники, як-от навчально-професійне середовище, виховне середовище, психологічний клімат у академічній групі, міжособистісні відносини студента з викладачем і адміністрацією ЗВО тощо.

Важливо враховувати особистісні фактори кожного студента, наприклад: мотиваційну структуру його особистості (рівень задоволення основних потреб, ієрархія потреб, мотиваційний профіль); прагнення студента до самоактуалізації; типологічні особливості кожного студента (характер, здібності, креативність тощо); особистісне та психологічне здоров'я студента, його родину та ін.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі теоретичного матеріалу ми розглянули психологічні особливості формування мотивації до навчальної діяльності студентів. Можемо зробити висновок, що мотивація до навчання займає серед чинників, які зумовлюють ефективність навчально-виховного процесу, чільне місце.

Визначення основних мотивів, які сприяють навчальній мотивації студентів, – надзвичайно важливе та актуальне питання. Проблема виникнення мотивації до навчальної діяльності – невіддільний елемент у професійному розвитку студента. Навчальну мотивацію розглядаємо як передумову й умову навчальної діяльності, а також як її результат. У результаті теоретичного аналізу можемо стверджувати, що мотивація студентів до навчання залежить від їхньої спрямованості до успіху, здобуття професійних знань і навичок для майбутнього становлення як спеціалістів. Сучасні студенти прагнуть мати успішне майбутнє і тому вважають, що в цьому їм допоможе навчання професійним навичкам та здобуття спеціальних знань, які стосуються їхньої майбутньої діяльності. Теперішнє покоління хоче здобувати знання у виші для досягнення успіху в майбутньому житті, і навчання в ЗВО сприяє їхньому успішному особистісному і професійному становленню.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці та впровадженні в навчальний процес засобів активізації мотивації до здобуття знань. Водночас, варто зосередити зусилля на розробці таких засобів, які можна було б застосовувати паралельно з навчальним процесом. Емпіричне визначення факторів мотивації навчальної діяльності уможливить майбутні дослідження в цьому напрямі та активізує розробку рекомендацій щодо формування та підвищення рівня мотивації навчальної діяльності студентів ЗВО.

Література:

1. Балашов Е. Метакогнітивний моніторинг і метакогнітивні стратегії освітньої діяльності студентів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка»*. Вип. 6. 2018. С. 44–48.
2. Балашов Е. Саморегуляція особистості як психологічна проблема. *Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Гуманітарні, соціальні і точні науки як основа соціального розвитку»*. Центр наукових технологій, Харків. 2017. С. 42–47.
3. Балашов Е. Психологічні особливості і механізми саморегуляції навчальної діяльності студентів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка»*. Вип. 5. 2017. С. 5–13.
4. Болгаріна В., Гуменюк Л. Вивчення мотивації учіння засобами педагогічної соціології. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 4. С. 7–14.
5. Вельш А. Управление на основе мотивации. *Сб. ст. «Мотивация экономической деятельности»* / под ред. Шаталина С. М.: ВНИИСИ, 1980. С. 18–22.
6. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
7. Гуменюк О. Психологія інноваційної освіти: теоретико-методологічний аспект: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2007. 385 с.
8. Ильин Е. Мотивация и мотивы. Санкт-Петербург: Питер, 2006. 512 с.
9. Ковалев В. К проблеме мотивов. *Психологический журнал*. 1981. Т.1. № 1. С. 110–120.
10. Пасічник І., Каламаж Р., Августюк М. Метакогнітивний моніторинг як регулятивний аспект метапізнання. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка»*. Вип. 28. 2014. С. 3–16.
11. Платонов К. Краткий словарь системы психологических понятий. Москва: Высшая школа, 1984. 174 с.
12. Рубинштейн С. Проблема способностей и вопросы психологической теории. *Вопросы психологии*. 1960. № 3. С. 34–52.
13. Якунин В. Педагогическая психология: учеб. пособ. ; 2-е изд. Санкт-Петербург: Изд-во Михайлова В. А., 2000. 349 с.
14. Balashov, E., Pasichnyk, I. & Kalamazh, R. (2016). Intercultural Components of Student Selfrelisation in International Volunteering. *Ljetopis Socijalnog Rada / Annual of Social Work*. Vol. 23. Issue 1,123–139.